

AZRA HODŽIĆ-ČAVKIĆ

SINTAGMATIZACIJA KAO SREDSTVO VEZE IZMEĐU PAREMIOLOGIJE I FRAZELOGIJE

Sažetak

Jezički kontinuum iskazan je na mnogo načina: kroz supostojanje autonomnih jezičkih slojeva (i njima odgovarajućih jezičkih disciplina) te prijelaznih jedinica između određenih kategorija, kroz prijelazne varijante dijalekata jednog jezika itd. Sama činjenica da postoje prijelazne (hibridne) jedinice koje osiguravaju elastičnost i propusnost granica između jezičkih slojeva otvara niz pitanja i izazova te pred lingviste stavlja zadatak što egzaktnijeg definiranja minimalne jedinice neke analize te njenog daljeg hijerarhijskog grananja. Ipak, budući da je nemoguće zaustaviti promjenu u jeziku, ne treba gajiti mnogo iluzija o tome da kretanja u jeziku neće otvarati nova polja i perspektive razumijevanja partikularnosti određenog jezičkog fenomena. Elastičnu stabilnost jezika – te i jezički kontinuitet – prepoznajemo i između paremiologije i frazeologije, i to u mogućnostima paremija da se kao rečenične strukture *sintagmatiziraju*, tj. pretvore u otvorene strukture koje se kao i ostale idiomске skupine uklapaju u gramatičku perspektivu rečenice unutar čijeg se sastava javljaju. To je moguće vjerovatno usljed činjenice da idiomске skupine i nastaju leksikalizacijom “istaknutog dijela scenarija”, tj. usljed mogućnosti da se iz paremija izdvoji tzv. kristalizaciona jezgra, ovdje nazvana *kalcifikat*. U ovom radu bavimo se navedenom vrstom ekonomizacije paremija, nastojimo izdvojiti moguće obrasce sintagmatizacije i objasniti ih pomoću konceptualnih mehanizama metafore, metonimije i integracije.

Ključne riječi: *paremiologija, frazeologija, paremije, idiomске skupine, jezički kontinuum, sintagmatizacija, konceptualna metonimija, konceptualna metafora, konceptualna integracija, metaftonim*

UVODNE NAPOMENE: JEZIČKI KONTINUUM

U jeziku harmonično vlada elastična stabilnost. Ta se stabilnost ogleda, npr., u standardnom jeziku, koji uz svoju normiranost dopušta protok jezičkih promjena kroz koje omogućava svojim govornicima funkcionalnu polivalentnost. Elastična stabilnost ogleda se i u činjenici da jezički slojevi supostojе u svojim autentičnostima, što konotira s mogućnošću postojanja prijelaznih oblika između različitih slojeva jezika. Iako slojevi jezičke analize i različite jezičke discipline nastoje preciznim definicijama odrediti objekt svog proučavanja, budući da se radi o jeziku, preklapanja su neminovna te su u jeziku najpoželjnija sinergijska proučavanja. Ipak, treba voditi računa o tome da sama struktura [višekomponentih jezičkih] jedinica artikulira niz premisa kojima izražava svoju partikularnost u odnosu na neke druge jezičke jedinice (usp. npr. suodnos idiomskih skupina, kolo-kacija, višečlanih onima, višečlanih naziva, perifrastičkih konstrukcija te složenih subjunktora i složenih prijedloga).¹

S druge strane, postojanje granica između frazeoloških višekomponentnih jezičkih jedinica s jedinstvenom sintaksičkom funkcijom, kod kojih je proces označavanja usloženjen metaforom i metonimijom, što rezultira sekundarnom nominacijom, i paremioloških zatvorenih rečeničnih struktura, koje su se visokom čestotnošću ustabilile kao kulturno-jezičko blago jednog naroda i koje, stoga, također imaju visoku konvencionaliziranost, implicira i mogućnost i vjerovatnošću da navedeni jezički slojevi mogu sadržavati određen broj jedinica koje stoje na granicama između njih. Nije neobično da se ova vrsta kontinuuma registrira i u rječnicima koji su naslovljeni kao *frazeološki* (usp. npr. Kovačević, 2002) ili *sakupljački* (usp. npr. Lukić, 2016) te da se u različitim radovima uzimaju u obzir obje vrste struktura kako bi se istaknula neka crta kulture (usp. npr. Mešić i Spahić, 2021). Dakle, i tako se formira jezički kontinuum.

Ogćenito kazano, koncept *kontinuuma* naglašava činjenicu da se jezik neprestano mijenja i razvija te da granice između različitih slojeva jezika nisu

¹ V. Hodžić-Čavkić (2023b).

uvijek najjasnije. Promjena jezika evidentna je i na leksičkom planu paremioloških zatvorenih rečeničnih struktura, koje po definiciji zahvaljujući svojoj zatvorenosti odolijevaju promjenama. Paremije kao naslijeđeni (zatvoreni) jezički obrasci nisu imuni na promjene u sastavu ni kad je riječ o drukčijim modelima adaptacije. Naime, konceptualnom integracijom savremeni govornici vrlo često kombiniraju dvije poslovice (*Ko sa nekim tikve sadi, sam u nju upada* (Avdić, 2023)), mijenjaju njene dijelove pretvarajući ih dijelom svakodnevnog govora uz poštivanje glasovne podudarnosti (*Šta vam je mило, to vam se i zbilо* (Abazović, 2022)) ili poigravajući se s očekivanom neželjenom posljedicom radnje izazvane zavisnom klauzom (*Ko rano rani, cijeli dan zijeva/cijeli dan je pospan* (\$\$\$\$ 2003)), što pokazuje da je doslovna pozadinska motivacija i dalje živa i u zatvorenim rečeničnim strukturama kakve su poslovice (usp. i Fleischer, 1997, str. 78; Rohrich i Mieder, 1977; Mieder, 1998; Mieder i Litovkina, 1999, prema Matulina, 2005, str. 67) te da govornici sebe aktivno uključuju u proces značenja budući da se ono (značenje) razumijeva kao fenomen koji postoji u glavi govornika (Šarić i Brala-Vukadinović, 2019, str. 55) te je stoga značenje i poslovice u velikoj mjeri ovisno o individualnim karakteristikama čovjeka i o kontekstualiziranoj situaciji.² Okvir kognitivne lingvistike ovu vrstu promjena razumijeva u kontekstu iskustvenog realizma te je jasno zašto je doslovna pozadinska motivacija pouzdan okidač za ovu vrstu modifikacija poslovice.³

Ipak, jezički kontinuum između frazeoloških višeleksemskih jedinica, tj. idiomskih skupina,⁴ i zatvorenih rečeničnih struktura, tj. paremija, pokazuje još jednu mogućnost. Naime, u odnosu između paremiologije i frazeologije javlja se plodno područje za širenje frazeološkog fonda *sintagmatizacijom*, tj. kretanjem paremiološkog fonda prema ispodrečeničnoj strukturi.

² Navedenim se modifikacijama u ovom radu nećemo baviti.

³ Doslovna pozadinska motivacija odgovorna je za modifikacije i među idiomskim skupinama. Usp. Hodžić-Čavkić (2023a)

⁴ U ovom radu koristi se sintagma *idiomska skupina* u značenju termina okupljenih oko riječi phrasis ili idioma (frazeologizam, frazeološka jedinica, frazeološki izraz, frazeološka sintagma, frazem(a), idiom, idiomatska fraza).

Takvo što moguće je usljed potentnosti poslovice u svjetskim jezicima i usljed, u širem smislu, njihove iterabilnosti,⁵ na osnovu koje imaju visok stepen učestalosti u jeziku, te se značenje poslovice sažima u njen centralni ili najistureniji dio kreirajući na taj način kontinuum između ta dva sloja kompleksnih jezičkih jedinica. Iterabilnost se u ortografskom smislu često zna isticati upotrebom znakova navoda. Ona se odnosi na sposobnost znaka, jedinice ili teksta da se ponavlja, reproducira ili rekontekstualizira u različitim situacijama. Treba, pak, napomenuti da su i idiomске skupine također obilježene iterabilnošću, ali ta njihova osobina nije označena kao kategorijalna, tj. nema naglašenu vrijednost kao kod paremija.⁶

U ovom radu razmatramo obrazac pretvaranja paremioloških konstrukcija u frazeološke i to – metodom sintagmatizacije.

PAREMIOLOGIJA I FRAZELOGIJA

Paremiologija je polje lingvistike koje se bavi proučavanjem poslovice i drugih oblika poslovičnih izraza. Cilj je paremiologije analizirati značenje, upotrebu i funkciju poslovice u različitim jezicima i kulturama, što također uključuje historijski razvoj i društveno-kulturne kontekste u kojima se poslovice određenog područja koriste. Kulturno-jezički značaj ovih jedinica naročito je istaknut u njemačkom jeziku budući da zanimanje germanista za njemačke paremije traje od vremena braće Grim (v. Matulina, 2005, str. 67). Paremijama se u bosanskom jeziku nije bavilo mnogo istraživača iz

⁵ Iterabilnost podrazumijeva "citatnost" koju joj osigurava intertekstualnost unutar kulture, tj. označava prenošenje dijelova nekog teksta u novi "tekst"; iterabilnost jeste aluzija na to da postoji kulturnohistorijsko naslijeđe koje se svakom novom upotrebom podražava.

⁶ Dobrovoľskij i Piirainen (2010) navode primjere idiomskih skupina u kojima se prepoznaje osobina intertekstualnosti: *a/the Trojan Horse*, koja je govornicima poznata iz antičke književnosti ili je neprozirna i koristi se bez razumijevanja; *to run / approach with seven-league boots*, koja je utemeljena na motivima bajke, ali se može razumjeti bez konteksta budući da će govornik preko broja *sedam* shvatiti da je riječ o nekakvoj intenzifikaciji; *a snake in the grass* također ima utemeljenje u antičkoj književnosti (Vergilijeva zbirka pastirskih ekloga *Bukolike*), ali se na osnovu realne opasnosti od zmije ova idiomška skupina razumijeva bez poteškoća. S obzirom na ponavljajući model idiomskih skupina, ova se osobina može razumjeti i u kontekstu iterabilnosti.

perspektive lingvistike,⁷ ali postoji tradicija sakupljanja bosanskih paremi-ja (usp. Kapetanović Ljubušak (1997); Frndić (1972); Gunić (2002); Lukić (2016)).⁸

Frazeologija bosanskog jezika i njegova frazeografija aktualnije su teme među lingvistima. Prvim posrednim leksikografskim bavljenjem frazeološkim fondom bosanskog jezika možemo smatrati i prvi rječnik štokavskog narječja “Potur-Šahidiju” ili “Magbul-i Arif” Muhameda Hevaije Uskufije iz 1631. godine. On sadrži i poslovične i mudre izreke na turskom i bosanskom jeziku, ali i bilježi nekoliko primjera, npr. *za dušu podat* (Hevai Uskufi, 2011, str. 107), u kojima se naslućuje struktura *frazeološke jedinice*. Nadalje, frazeografskim se radom može smatrati i “Rječnik karakteristične leksike bosanskog jezika” Alije Isakovića (1992). Također “Školski rječnik bosanskog jezika” Dževada Jahića (1999) bilježi frazeološki fond i to tako što navodi “frazeološki potencijal” riječi koju obrađuje.

U novijoj realnosti bosanske frazeologije govorimo o sljedećim općim rječnicima, frazeološkim rječnicima i studijama s frazeološkom građom publiciranim nakon 2000. godine. To su “Bosanska sehara” iz 2006/2016. godine (Lukić), “Rječnik bosanskoga jezika” iz 2010. godine (Halilović, Palić i Šehović), “Rječnik bosanskog jezika” – višetomni rječnik u nastajanju, čiji je prvi tom izašao 2010. godine (Jahić), “Bosanski frazeološki rječnik” iz 2012. godine (Ćoralić i Midžić), “Kao frazeološki rječnik” iz 2012. godine (Mahmutović), “Sandžački rječnik” iz 2012. godine (Begović i Begović-Ličina), “Bosansko-njemački frazeološki rječnik” iz 2013. godine (Ćoralić), “Sandžački frazeološki rječnik” iz 2016/2018. godine (Mušović), “Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika” iz 2017. godine (Šehović i Haverić), “Rječnik frazema bosanskoga jezika” iz 2018. godine (Kasumović i Nikolić) te “Frazeološki rječnik bosanskog jezika” iz 2019. godine (Popara).

⁷ Karavdić (2020, str. 200; 267; 275; 278; 281; 282) registrira sljedeće autore koji su se bavili temom bosanskih poslovice: Solak i Arnaut (2016), Prndelj-Šator i Hasanica (2015), Ćoralić (2013), Ismić (2013), Prndelj-Šator (2010), Prndelj-Šator (2009), Dubravac (2015), Šator (2019).

⁸ Nesumnjivo je da je i u sakupljačkom radu Vuka Stefanovića Karadžića bilo mnogo poslovice koje su organski pripadale bosanskom jeziku.

Teorijska frazeologija u bosnistici počinje *Frazeologijom bosanskoga jezika* (2000) Ilijasa Tanovića. Godine 2001. bosnistička frazeologija otvara poglavlje kontrastivnih proučavanja. Naime, knjigom “Kontrastivna analiza frazeoloških izraza sa komponentom “Kopf”/“glava” u njemačkom i u b/h/s jeziku” Melihe Hrustić kontrastivne metode u frazeologiji našle su mjesto i u bosanskom jeziku. Ubrzo nakon knjige Melihe Hrustić 2003. godine svjetlo dana ugledala je i knjiga Amine Šiljak-Jesenković “Nad turskim i bosanskim frazikonom”, koja je nastavak radova s kontrastivnom metodom.⁹

Paremiologija i frazeologija dvije su povezane lingvističke discipline s različitim poljem proučavanja. Usprkos razlikama u pogledu metoda i jedinica proučavanja, ove dvije discipline bave se izrazima koji imaju određeni stepen fiksnosti ili konvencionalnosti. Osim toga, oba polja mogu imati koristi od međusobnih uvida budući da proučavanje poslovice nekada može rasvijetliti kulturnu i historijsku pozadinu frazeoloških jedinica. U konačnici, kontinuum i između paremiologije i frazeologije naglašava složenu i dinamičnu prirodu jezika i potrebu za interdisciplinarnim pristupima razumijevanju načina na koji se izrazi oblikuju, koriste, tumače i modificiraju te tako čine aktualnim u savremenim okolnostima upotrebe jezika. Razumljivo je, stoga, što se paremiografska i frazeografska građa često može naći unutar korica jednog rječnika budući da je kontekst upotrebe određene jedinice odgovoran za različit status u različitim izvorima (v. npr. Lukić (2016)).

PAREMIJE I IDIOMSKE SKUPINE: SLIČNOSTI I RAZLIKE

Budući da se težnja savremene nauke može razumjeti kroz perspektivu definiranja primitivnih jedinica te dalje hijerarhijsko razgranavanje, treba reći da je važno tek napomenuti da se minimalnom jedinicom frazeologije u ovom radu smatra prepozicionalna idiomaska skupina, tj. spoj prijedloga i imenice koji je objedinjen kompleksnim značenjem. Naime, prijedlogu

⁹ “Bibliografija radova o bosanskom jeziku 1990–2020.” Zenaide Karavdić (2020, str. 203–211) nudi spisak od oko devedesetak radova, knjiga, disertacija i rječnika. Ovdje ih radi ekonomičnosti nećemo navoditi.

se kao vrsti riječi ne može poreći valentnost te je priznavanje prijedložnih sintagmi legitiman zaključak koji proizlazi iz nje.¹⁰ S druge strane, i prepozicionalne idiomske skupine obilježene su sekundarnom nominacijom, tj. upućuju na posebne emocionalne stavove prema vanjezičkoj stvarnosti na osnovu denotativnih značenja komponenata koristeći se mehanizmima metafore i metonimije te njihovim udruženim djelovanjem, kao i druge idiomske skupine (usp. npr. *u kost, od srca, do guše* i *rastati se s dušom, ležati na postelji* i sl.) te visokim pragmatičkim potencijalom koji im dodatno ojačava autonomnost. Međutim, za potrebe ovoga rada važno je definirati i gornju granicu frazeologije te reći da je mogućnost da se neka jedinica frazeologije uklapa kao dio rečenice osnovni kriterij razumijevanja frazeološkog fonda. Naime, tako otvorena struktura pokazuje da se jedinstvenost sintaksičke funkcije idiomskih skupina i dalje razumijeva kao jedna od osnovnih posljedica jedinstvenosti strukture i u značenjskom smislu te da u toj ispodrečeničnoj strukturi možemo očekivati drukčije gramatičko ponašanje komponenata i osobene zakonitosti u odnosu na neke druge strukture s jakom pozicijom u kulturi.

Tako objedinjena jedinica (i funkcionalno i značenjski i pragmatički) posjeduje mogućnost da se, dakle, uklapa unutar rečenice te da o njoj značajno i ovisi, tj. uklapaju se prema gramatičkom ustrojstvu rečenice unutar čijeg se sastava javlja. To nadalje znači da se idiomske skupine, zapravo, snažno povezuju sa sintagmom kao osnovnom bazom za njihov nastanak. Centralno mjesto u radovima Vinogradova, koji se smatra utemeljiteljem (slavenske) frazeologije, i ima značenjska klasifikacija frazeoloških jedinica koja je u osnovi oslonjena na unutrašnju strukturu sintagme. Vinogradov frazeološke jedinice dijeli na *frazeološke srasline*, *frazeološka jedinstva* i *frazeološke konstrukcije* (Hrnjak, 2017, str. 10).

Sintagmatsku prirodu i uopće sintagmatiku Simeon prepoznaje kao temeljno svojstvo frazeološke jedinice.

¹⁰ Usp. i činjenicu da se u savremenim lingvističkim tokovima prijedlog razumijeva kao leksička kategorija.

Uopće je moderna nauka o skupovima, a isto tako i sintagmatika nastala na temelju proučavanja nerasčlanjivih frazeoloških (leksičkih) sveza riječi. Proučavajući takve, nerasčlanjive sveze, došao je B. de Courtneay u 70-im godinama prošlog stoljeća do spoznaje, da i skupovi sintaksno svezanih riječi često tvore jedinice značenja i funkcije i da se u tom pogledu pogledu nimalo ne razlikuju od leksičkih skupova. (Simeon, str. 146, prema Stojanov, 2004, str. 88)

U ovom se radu idiomске skupine mogu metonimijski razumjeti kroz navedenu osobinu te reći da se osim višekomponentnosti i sekundarne nominacije sintagmatizacija javlja kao njihova kategorijalna osobina te podrazumijeva mogućnost idiomskih skupina da se kao funkcionalno objedinjeni spojevi leksičkih riječi uklapaju u rečenicu kao njen dio.¹¹

Rečenicu, s druge strane, možemo razumjeti kao cjelinu, kao potpuni iskaz, “potpuno iznošenje neke misli, suda, konstatacije i sličnog” (Belić, 1941, str. 173), odnosno, možemo je razumjeti kroz njenu zakonitost završenosti i dovršenosti izraženim kroz neki interpunkcijski znak.¹² Dopršenost u smislu rečenične strukture posjeduju paremije i one mogu biti jednostavnije ili složenije strukture (usp. *Svoja kućica, svoja slobodica* (Kovačević, 2002, str. 1341); *Bez muke nema nauke* (Kovačević, 2002, str. 1361); *Koga je zmija ujela taj se i guštera plaši* (Kovačević, 2002, str. 1375) itd.).

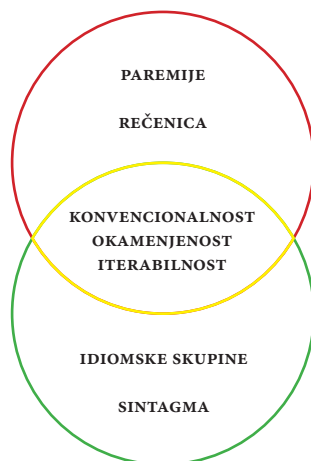
Dakle, dvije su kategorijalne osobenosti idiomskih skupina i paremija koje ih odvajaju i aktualiziraju kao jedinice različitih lingvističkih disciplina. Idiomске skupine razumijevaju se kroz perspektivu sintagmatskog odnosa, tj. prepoznaju se kao potencijalni dijelovi rečenice i uklapaju se u njenu vremensko-prostornu i gramatičku perspektivu, a paremije se prepoznaju

¹¹ Treba reći da ispodrečenična struktura idiomskih skupina obuhvata i one idiomске skupine kod kojih se javlja predikatsko-subjekatska relacija, ali treba imati na umu da se značenje idiomске skupine aktualizira samo rečeničnim kontekstom i u tom slučaju (usp. npr. *maca je pojela jezik nekome* i sl.) te se obično radi o tzv. konstrukcionim idiomskim skupinama, tj. skupinama koje posjeduju barem jedan leksički otvoren element kojim se uklapa u gramatičko ustrojstvo rečenice (u ovom slučaju riječ je o zamjenici *nekome*).

¹² Iako Belić (1941) ističe odnos subjekta i predikata kao jedan od kriterija razumijevanja razlike između sintagme i rečenice, treba reći da to nije uputno budući da postoji klasa idiomskih skupina s osobinom predikativnosti koje se zbog svoje otvorenosti uvijek ostvaruju samo u rečeničnom okruženju.

kao zatvorene rečenične strukture koje svojom zatvorenošću osiguravaju pouzdanost sastava te se tako uklapaju u diskurs.

Obje vrste jedinica, pak, dijele okamenjenost, konvencionalnost i iterabilnost kao manje-više inherentne osobine svoje kategorije (v. Ilustraciju 1).

Ilustracija 1: Odnos najnaglašenijih kategorijalnih osobina plemija i idiomskih skupina

Ne treba zanemariti već spomenutu mogućnost da i plemije dobiju svoje okazionalizme, tj. da se najvjerojatnije ironijski intoniraju dodavanjem ili oduzimanjem određenih dijelova svojih konvencionalnih izraza (usp. Škara, 1995), i da idiomске skupine pokazuju cijeli niz mogućnosti gramatičko-leksičkih promjena (Tanović (2000); Čović (2004); Omazić (2005); Langlotz (2006), Parizoska (2009) i dr.). Te promjene mnogo su razvijenije u idiomskih skupina budući da ih dopušta njihova otvorenost strukture. U svakom slučaju, poznatost i dostupnost, tj. “okamenjenost” i konvencionalnost, i promjene ne moraju biti u odnosu isključivanja. Promjene u intelektualnom rastu čovječanstva vjerojatno rezultiraju i ovom vrstom promjena u konvencionalnim jedinicama, a promjenom mogu dodatno osigurati svoje mjesto u leksikonu.¹³

¹³ Tanović (2000) također problematizira postojanje brojnih varijanata (usp. također) idiomskih skupina, čime želi relativizirati nevarijabilnost kao kategorijalnu osobinu idiomskih skupina. “Postojanje brojnih varijantnih oblika frazema upućuje na zaključak da se kompaktnost strukture

I pored zajedničkih osobina, idiomске skupine i paremije strukturalno pripadaju dvjema lingvističkim disciplinama, ali se u nekim istraživanjima mogu koristiti za jezički pejzaž u jednakoj mjeri i s jednakim značajem za određenu kulturu.

Međutim, prema primjerima iz frazeoloških izvora i iz razgovornog stila možemo zaključiti da zbog istaknutosti pojedinih dijelova nekih paremija te, vjerovatno, zbog njihove strukturne složenosti te težnje jezičkoj ekonomičnosti u savremenom jeziku nastaje prijelazni sloj konvencionalnih jedinica koje procesom sintagmatizacije preobražavaju paremije u idiomске skupine (usp. npr. relaciju *Trla baba lan da joj prođe dan* (Kovačević, 2002, str. 1333) te *trla baba lan* (Mušović, 2018, str. 38). Drugim riječima, sintagmatizacija paremija formira novi prijelazni sloj između frazeološkog i paremiološkog fonda te na taj način pokazuje jezički kontinuum.

PRETVARANJE PAREMIJA U IDIOMСКЕ SKUPINE: SINTAGMATIZACIJA PAREMIJA

Budući da je značajan dio paremija složene strukture, da veliki broj paremija uključuje dvopredikatsku strukturu i da savremeni jezik zbog velikih i brzih promjena nastoji aktualizirati više značenja u manje prostora / manje riječi konceptualnom metaforom MANJE JE BOLJE, sintagmatizacija se pokazuje kao pouzdano sredstvo za iskorištavanje potencijala konvencionalnih jedinica punih naslijeđenih mudrosti iz fonda jezičkog blaga jednog naroda. Paremije se sintagmatiziraju te se svode na ključne značenjske pozicije i opstaju u jeziku u obliku idiomskih skupina zbog njihove ekonomičnosti te se uklapaju u gramatičko ustrojstvo rečenice.

i stabilnost sastava frazema, koje ističe većina lingvista kao njihovo osnovno obilježje, ne mogu promatrati kao apsolutne kategorije frazeoloških jedinica” (2000, str. 37).

Korpus istraživanja bilježi sljedeće primjere sintagmatizacije paremija.¹⁴

Idiomska skupina	Značenje IS prema rječniku	Prototekst / paremija
trla baba lan	beskoristan posao (Matešić, 1982, str. 6)	Trla baba lan da joj prođe dan. (Mušović, 2016, str. 38)
pala muha na bivola (medvjeda)	sitnica, nevažna stvar se dogodila i sl. (Mušović, 2016, str. 439)	Pala muha na bivola (medvjeda), a bivo (medvjed) ni habera nema. (Mušović, 2016, str. 439)
na ranu da priviješ nekog	blage naravi, dobar, bezazlen (Mušović, 2016, str. 632)	Da ga na ranu priviješ, ozdravila bi. (Mušović, 2016, str. 632)
pusto tursko	izraz žala za davnaprošlim vremenima: bilo nekad; zauvijek propalo (Mušović, 2018, str. 824)	Pusto tursko davno li je bilo. (Mušović, 2018, str. 824)
puhati i na hladno	pretjerano oprezan i nepovjerljiv (Lukić, 2016, str. 263)	Ko se jednom o mlijeko oprži, taj i u jogurt puše. (Lukić, 2016, str. 255)
umrijeće i moja majka	doći će i moje vrijeme (Mušović, 2018, str. 406)	Umrijeće i moja majka, i ja ću jesti halve. (Mušović, 2018, str. 406)
beg ja, beg ti	neko mora (Mušović, 2018, str. 45)	Beg ja, beg ti, ko će konje samariti? (Mušović, 2018, str. 45) Beg ja, beg ti, ko će vodu nositi? Lukić, 2016, str. 19) Beg, ja, beg ti, tko će na vodu? (Ljubušak Kapetanović, 1997, str. 55)

¹⁴ Zbog usaglašene leksičko-frazeografske prakse ovdje su korišteni Mušovićev (2018) i Kovačevićev rječnik (2002). Lukićev rječnik koristi se kao kontrolni tek po potrebi budući da je njegova leksikografska praksa opterećena prije sakupljačkim nego leksikografskim okvirom, što autor u uvodu i ističe. Usp. npr. upotrebu oznake P (poslovica) iza jedinica *Bez glave i repa* (2016, str. 20), *Bistar kao boza* (2016, str. 26), *Mjeri sve istim aršinom* (2016, str. 311) itd. Čini se da je "Bosanska sehara" nastavak tradicije koju je "Narodnim blagom" započeo Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak. Usp. *Plače kao blagajski orač* (1997, str. 40); *Nejma plemena bez slavna imena* (1997, str. 35) – obje se navode kao poslovice.

đavo (vrag) ni ore ni kopa (ne ore niti kopa)	za svaki slučaj; nema šale (Mušović, 2018, str. 174)	Đavo ni ore ni kopa, a hljebom se hrani. (Mušović, 2018, str. 174)
na lakat bi progovorio	ne može da se suzdrži da ne progovori (Mušović, 2018, str. 377)	Da jezik svežeš nekom, na lakat bi progovorio. (Mušović, 2018, str. 377)
po tuđem prknu	bez osećanja, empatije (Mušović, 2018, str. 602)	Po tuđem prknu, sto močuga malo. (Mušović, 2018, str. 602)
protjerati zeca između nogu nekom	podvaliti mu, nasamariti ga i sl. (Mušović, 2018, str. 904)	Kad zec prođe između nogu, ne steži noge. (Mušović, 2018, str. 904)
ujedale su zmije nekoj	ima loše iskustvo (Mušović, 2018, str. 915)	Koga su zmije ujedale i guštera se boji. (Mušović, 2018, str. 915)
zub za zub	istom mjerom vratiti zločin (Kasumović i Nikolić, 2018, str. 498)	Oko za oko, zub za zub. (Mušović, 2018, str. 922)
vrtjeti (mahati) repom	umiljavati se, ulagivati se; nabacivati se (Mušović, 2018, str. 642)	Dok kuja ne počne vrtiti repom, za njom psi ne pristaju. (Ljubušak Kapetanović, 1997, str. 56)
lajati na zvijezde	uzaludan posao (Kovačević, 2002, str. 433)	Sit pas i na zvijezde laje. (Ljubušak Kapetanović, 1997, str. 56)

Evidentno je iz navedenih primjera da sintagmatizacija nastaje okupljanjem oko glavne sintagme iz paremije, da služi kao neki vid *kalcifikata* jezgre paremije koja se kristalizirala te se time potvrđuje mogućnost razumijevanja idiomskih skupina kao istaknutih scenarija jer se u kognitivnoj lingvistici idiomske skupine definiraju kao produkti mobilizacije i leksikalizacije “istaknutog dijela scenarija” (Stanojević, 2014, str. 35).

Budući da se radi o kalcifikatu, na djelu je konceptualna metonimija jer se najveći broj paremija prosto svodi na njen centralni dio, što je omogućeno aktivnim prisustvom doslovnog pozadinskog konteksta koji se rezultativno

može rekonstruirati na osnovu iskustvenog realizma bez obzira na njegovu ekstrakciju. Paremije se metonimijom svode na svoj kognitivno usidreniji dio naslanjajući se snažno na svoju iterabilnost, tj. općepoznatost.

Da se primijetiti također i to da se uglavnom paremija svodi na svoj prvi dio (konceptualna metonimija DIO ZA CJELINU,) koji je zbog fokaliziranosti prvog mjesta u paremiji vjerovatno i češći oblik kalcifikata. Riječ je o sljedećim preinakama iz korpusa ovog rada.

trla baba lan < *Trla baba lan* da joj prođe dan.

pala muha na bivola (medvjeda) < *Pala muha na bivola (medvjeda)*, a bivo (medvjed) ni habera nema.

na ranu da priviješ nekog < *Da ga na ranu priviješ*, ozdravila bi.

pusto tursko < *Pusto tursko* davno li je bilo.

umrijeće i moja majka < *Umrijeće i moja majka*, i ja ću jesti halve.

beg ja, beg ti < *Beg ja, beg ti*, ko će vodu nositi?

đavo (vrag) ni ore ni kopa (ne ore niti kopa) < *Đavo ni ore ni kopa*, a hljebom se hrani.

na lakat bi progovorio < *Da jezik svežeš nekom, na lakat bi progovorio.*

po tuđem prknu < *Po tuđem prknu*, sto močuga malo.

ujedale su zmije nekog < *Koga su zmije ujedale* i guštera se boji.

vrtejti repom < *Dok kuja ne počne vrtiti repom*, za njom psi ne pristaju.

Međutim, korpus bilježi i druge dijelove paremija kao rezultate sintagmatizacije; moguće je da se radi o strategiji metonimije unutar metonimije u slučaju *zub za zub* budući da je rezultat u kalcifikatu omogućen jednakovrijednošću parova iz prototeksta paremije. Naime, radi se o dvama somatizmima (*oko, zub*), koji su po svojoj funkcionalnosti jednako važni, što se može pokazati i mogućnošću da se između dijelova navedene paremije stavi koordinacijski veznik (usp. *oko za oko* i *zub za zub* (Bloo, 2005)) te se metonimijom unutar metonimije DIO ZA DIO omogućava kontrahiranje paremije u idiomsku skupinu.

zub za zub < *Oko za oko, zub za zub.*

Drugi način kristalizacije paremije također je omogućen konceptualnom metonimijom – CJELINA ZA CJELINU. Radi se o strategiji kojom se novokreirana struktura najčešće može povezati s prototekstom samo preko kumulativiziranog značenja idiomске skupine – a ne samo pomoću gramatičkog oblika komponenata kalcifikata – budući da predstavlja novu vrstu *literarizacije* starog scenarija. Novonastala struktura može biti manje ili više udaljena od prototeksta paremije od koje nastaju i vrlo je vjerovatno da navedenih sintagmatizacija paremija ima mnogo više nego što je to navedeno ovdje.¹⁵ Riječ je o sljedećim idiomskim skupinama iz korpusa ovog rada.

protjerati zeca između nogu *nekom* < Kad zec prođe između nogu, ne steži noge.

puhati i na hladno < Ko se jednom o mlijeko oprži, taj i u jogurt puše.

lajati na zvijezde < Sit pas i *na zvijezde laje*.

U trećem metonimijskom modelu sintagmatizacije paremija u idiomске skupine primjećujemo da se paremija svodi na najjače gramatičke pozicije unutar nje. Riječ je o predikatskoj funkciji koja je u navedenim primjerima izražena glagolima koji su dvovalentni. Također, treba uzeti u obzir i mogućnost da se radi o sažimanju redundantnih dijelova paremije. Semantički primitivi glagola *lajati* u standardnom jeziku ne uključuju nikoga osim psa; glagol *puhati* koristi se kako bi se temperatura neke zagrijane površine snizila (čak i ako se radi o mjestu bola, radi se o subjektivnom osjećaju žarenja); kad je riječ o idiomskoj skupini **protjerati zeca između nogu** *nekom*, ona ostvaruje snažniju vezu s iskustvom iz objektivnog svijeta te je centralna osobina i semantički primitiv *zeca* odgovoran za tumačenje značenja navedene idiomске skupine i istiskivanje redundantnog dijela paremije.

Dakle, sam metonimijski princip koji je odgovoran za sintagmatizaciju pokazuje se kao osnovni mehanizam dezintegracije određene zaokružene cjeline, tj. paremije. Najvjerovatnije je da se radi o dezintegraciji radi

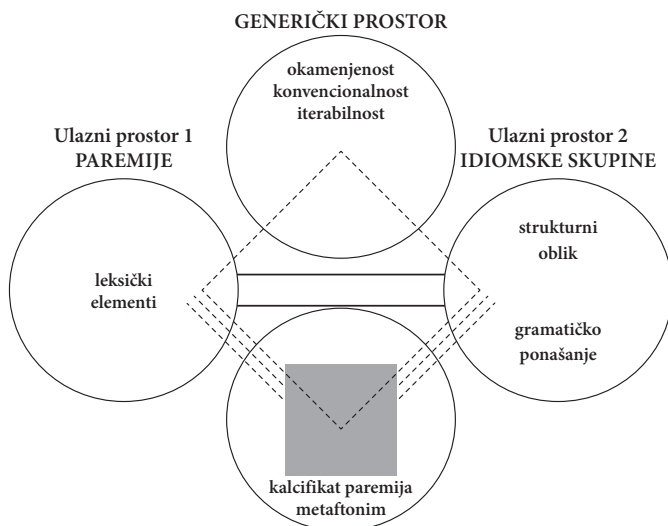
¹⁵ Treba napomenuti da je također moguće uspostaviti i uzlaznu relaciju, tj. relaciju idiomskih skupina prema paremijama. Usp. *Ako ne znaš udarati, ne pokazuju zube* (Lukić, 2016, str. 6), *Bolje je vjerovati svojim očima nego tuđim riječima* (Lukić, 2016, str. 39) (isticanje naše).

ostvarenja jezičke ekonomičnosti, ali i o dezintegraciji radi otvaranja zatvorenih struktura. Time se osigurava postojanost određenih scenarija, tj. čuvaju se jezički obrasci koji pripadaju konvencionalnom jeziku određene sredine bez gubljenja značenja, ali uz “uštedu” prostora potaknutu konceptualnom metonijom. Naime, mehanizam metonimije omogućava da se literarnost paremija kontrahira kako bi se smanjila udaljenost između njenih komponenata, čime se dobija aktivna – i otvorena – struktura drukčijeg karaktera. U novom “prostoru”, tj. u idiomskoj skupini, evidentna je konceptualna metafora OBJEDINJENOST U ZNAČENJU JE FIZIČKA BLIZINA. Lakoff i Johnson (1980, str. 128–132) ovaj princip definiraju konceptualnom metaforom BLISKOST JE SNAGA UČINKA, a Haiman (1983) blizinu u linearnoj ostvarenosti u prostoru definira kroz metaforu JEZIČKA UDA LJENOST IZMEĐU IZRAZA ODGOVARA KONCEPTUALNOJ UDALJENOSTI IZMEĐU NJIH. To znači da su sve paremije koje se sintagmatiziraju tako postaju idiomске skupine koje su, zapravo, metaftonimi budući da nastaju udruženim djelovanjem različitih konceptualnih mehanizama na različitim nivoima njihove integracije.¹⁶ Sintagmatizacijom paremija u idiomске skupine smanjuje se naglašenost iterabilnosti – kao njihove kategorijalne osobine, te se time otvara mnogobrojnim mogućnostima uklapanja u gramatičku strukturu rečenica savremenog jezika.

Novi produkt dobijen sintagmatizacijom može se razumjeti i kroz mehanizam konceptualne integracije budući da se u idiomskoj skupini integrira kondenzirano značenje paremije i gramatičko ponašanje idiomskih skupina. Na Ilustraciji 2 vidi se adaptirana shema konceptualne integracije koju predlažu Fauconnier i Turner (2002, str. 46). Naime, generički pro-

¹⁶ Tumačenje kontinuuma metafore i metonimije nalazimo i kod Lakoffa i Johnsona: “The conceptual systems of cultures and religions are metaphorical in nature. While symbolic metonymies are critical links between every day experience and the coherent metaphorical systems that characterize religions and cultures” (1980, str. 40). Međutim, za terminološko imenovanje ovakvih primjera najzaslužniji je Goosens koji je u radu objavljenom u časopisu “Cognitive Linguistics” 1990. godine pod nazivom *Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expression for linguistic action* imenovao pojave u kojima se može zapaziti djelovanje oba konceptualna mehanizma. Takvim terminom – metaftonim – Goosens je želio naglasiti udruženo djelovanje **metafore** i **metonimije**.

stor formiran je prema sličnostima, tj. prema skupu zajedničkih elemenata koje dijele ove dvije kategorije. U različitoj mjeri sve tri navedene osobine nalazimo u proučavanim kategorijama. Taj fundus zajedničkih osobina preslikava se na odgovarajuće elemente u prostorima koji se tumače kao ulazni prostori, ovdje obilježeni kao **paremije i idiomske skupine**. Isprekidane linije koje povezuju dva prostora i prostor u kome se integriraju čine elemente koji se projiciraju u novu strukturu, tj. novi mentalni prostor. Taj novi mentalni prostor predstavlja novu strukturu, koja je integrirala značajnije jedne i preuzela gramatičko ponašanje druge kategorije.

Ilustracija 2: Model integracijskog razumijevanja sintagmatizacije paremija u idiomske skupine

ZAKLJUČAK

I u slučaju ispitivanja odnosa između različitih struktura kakve su paremije i idiomske skupine metonimija se pokazuje kao osnovni konceptualni model realiziranja kumulativiziranog značenja idiomskih skupina. Dakle, metonimija stoji kao mehanizam kojim se omogućava sintagmatizacija paremija u idiomske skupine te se može proglasiti općim načelom idiomskih skupina. Prilikom udruživanja komponenata u idiomske skupine aktiviraju se tek dijelovi njihovih značenja te se na taj način oni konceptualno integriraju

u novo značenje, koje nije jednako pukom zbiru denotativnih značenja iako se mora voditi računa o tome da se doslovni pozadinski mehanizmi, tj. denotativna značenja komponenata, ne ispuštaju iz vida te vrlo često služe kao plodno tlo za nadogradnju značenja idiomskih skupina.

Budući da se radi o sintagmatizaciji, koja se ovdje može razumjeti kao koncept pojednostavljivanja i otvaranja prema uklapanju u gramatičku strukturu rečenice, metonimija je sredstvo kojim se proces preinake paremija u idiomске skupine ostvaruje u korpusu ovog rada. Metonimija kao konceptualni mehanizam omogućava razumijevanje složenijih entiteta preko jednostavnijih te svojom bliskošću izraženom korijenskim morfemima omogućava ostvarivanje tijesne veze paremije kao prototeksta i idiomске skupine kao rezultante, tj. njenog kalcifikata. Nadalje, metonimija ovdje vidljivo označava dezintegraciju.

Prema primjerima iz korištenih rječnika, radi se o trima modelima djelovanja konceptualne metonimije. DIO ZA CJELINU koristi se u najvećem broju sintagmatizacija paremija i ona podrazumijeva da se paremija kontrahira u jedan svoj dio bez promjena u gramatičkoj strukturi i odnosima između njenih komponenata (usp. *pusto tursko*). DIO ZA DIO koristi se rjeđe u odnosu na prethodni model, ali u svakom slučaju kalcifikati paremija, tj. idiomске skupine nastale njihovom sintagmatizacijom, otvaraju se prema upotrebi u savremenom jeziku. Treći model djelovanja konceptualnog mehanizma metonimije prisutan je kroz model CJELINA ZA CJELINU i ona je najizazovniji među navedenim modelima budući da je teško predvidjeti sve nove literarizacije starih scenarija (paremija).

U rezultanti sintagmatizacije paremija, koja postoji u novom obliku, tj. u idiomskoj skupini, moguće je prepoznati djelovanje konceptualne metafore OBJEDINJENOST U ZNAČENJU JE FIZIČKA BLIZINA tako da u konačnici možemo kazati da otvaranjem paremiološkog prototeksta sintagmatizacijom ostvarujemo smanjenje naglašenosti njihove osobine iterabilnosti. To znači da se oni kroz ovu vrstu promjene otvaraju prema aktivnoj jezičkoj produkciji.

U konačnici, ovdje je predočena i adaptirana shema razumijevanja konceptualne integracije kao mehanizma koji je omogućio kreiranje metaftonima kao novog prostora koji integrira osobine dvaju ulaznih mentalnih prostora paremije, kao polazne vrijednosne tačke, i idiomske skupine, kao leksičko-gramatičke strukture. Time se novi “prostor”, nova jedinica, otvara prema frekventnijoj upotrebi u savremenom jeziku.

IZVORI

- Frndić, N., 1972. *Narodni humor i mudrost Muslimana*. Zagreb: Stvarnost.
- Gunić, V., 2002. *Na nebu paučina: Bosanske izreke*. Tuzla: Bosnia Ars.
- Kapetanović Ljubušak, M., 1997. *Narodno blago*. Sarajevo: Sejtarija.
- Kasumović, A., Nikolić, M., 2018. *Rječnik frazema bosanskog jezika*. Tuzla: Institut za humanu rehabilitaciju.
- Kovačević, Ž., 2002. *Srpsko-engleski frazeološki rječnik*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lukić, Z., 2016. *Bosanska sehara: poslovice, izreke i fraze*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Matešić, J., 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mušović, A., 2018. *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar: Biblioteka “Dositelj Obradović”.

E-IZVORI

- Bloo, 2005. “Okolo za oko, zub za zub”. 18. 8. 2005. *Forum Klix* [online]. Dostupno na: <https://forum.klix.ba/religija-f16/oko-za-oko-zub-za-zub-t18711.html> [15. 11. 2023].
- Abazović, M., 2022. “Šta vam je milo, to vam se i zbilo”. 23. 10. 2022. X [online]. Dostupno na: <https://twitter.com/MirsadAbazovic/status/1643496935230173186?cxt=HHwWhMCz3ajw784tAAAA> [3. 4. 2023].
- Avdić, S., 2023. “Ko sa Mulahuseinom tikve sadi, sam u nju upada”. 31. 3. 2023. X [online]. Dostupno na: <https://twitter.com/samirvdic1/status/1641741033015857155?cxt=HHwWhsC-4a2x0cgtAAAA> [3. 4. 2023].

\$\$\$\$, 2003. "Ko rano rani cijeli dan je pospan". 29. 11. 2003. *Vicevi* [online].
Dostupno na: <https://vicevi.net/8629> [3. 4. 2023].

LITERATURA

- Belić, A., 1941. *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*. Beograd: *Lingvistička istraživanja*.
- Čović, A., 2004. "Ein beitrag zur kontrastiven hrseologischen untersuchungen". *Pismo*, II, str. 119–150.
- Dobrovol'skij, D. i Piiraninen, E., 2010. "Idioms: Motivation and Etymology". *Yearbook of Phraseology*, 1 (I), str. 73–96.
- Fauconnier, G. i Turner, M., 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Goosens, L., 1990. "Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expression for linguistic action", *Cognitive linguistics*, 1–3, str. 323–340.
- Haiman, J., 1983. "Iconic and Economic Motivation". *Language*, 59/4, str. 781–819.
- Hodžić-Čavkić, A., 2023a. "Doslovni pozadinski mehanizam kao potencijal varijabilnosti idiomskih skupina". *Анали Филолошког факултета*, god. 35, br. 1, str. 61–77.
- Hodžić-Čavkić, A., 2023b. "Više od riječi: suodnos idiomskih skupina, kolokacija, višečlanih onima, višečlanih naziva, perifrastičkih konstrukcija te složenih subjunktora i složenih prijedloga", *Književni jezik*, 34, str. 7–39.
- Hrnjak, A., 2017. *Frazeologija u rodnome okviru: Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*. Zagreb: Knjigra.
- Lakoff, G. i Johnson, M., 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago-London: University of Chicago Press.
- Langlotz, A., 2006. *Idiomatic creativity: A Cognitive Linguistic Model of Idiom-Representations and Idiom-Variation in English*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Mešić, S. i Spahić, E., 2021. *Đavo nije samo u detaljima*. Kontrastivna lingvo-kulturološka studija. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Omazić, M., 2005. "Cognitive Linguistic Theory in Phraseology", *Jezikoslovlje*, 6/1, str. 37–56.

- Parizoska, J., 2009. "Idiom variability in Croatian: the case of schema". *Cognitive studies*, 9, str. 171–180.
- Stanojević, M. (ur.), 2014. *Metafore koje istražujemo. Suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*. Zagreb: Srednja Europa.
- Stojanov, T., 2004. *Sintagmatske strukture u hrvatskome jeziku*. Magistarska radnja. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Šarić, Lj. i Brala-Vukanović, M., 2019. *Slike jezika: Temeljne kognitivnolingvističke teme*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Škara, D., 1995. "Prilog proučavanju adaptacije poslovice". *Jezici i kulture u doticajima*, II, str. 175–182.

SYNTAGMATIZATION AS A MEANS OF CONNECTION BETWEEN PAREMIOLOGY AND PHRASEOLOGY

Summary

The language continuum is expressed in many ways: through the coexistence of autonomous language layers (and their corresponding language disciplines) and transitional units between certain categories, through the transitional varieties of the dialects of a language, etc. The very fact that there are transitional (hybrid) units that ensure the elasticity and permeability of the borders between language layers opens up a series of questions and challenges and puts before linguists the task of defining the minimum unit of some analysis as precisely as possible and its further hierarchical branching. However, since it is impossible to stop change in language, we should not harbor many illusions that movements in language will not open new fields and perspectives for understanding the particularity of a certain linguistic phenomenon. The elastic stability of language – and the continuity between paremiology and phraseology – can also be recognized in the possibilities of paremies to syntagmatize as sentence structures, i.e. to turn them into open structures that, like other idiom groups, fit into the grammatical perspective of the sentence in which they appear. This is possible probably due to the fact that idiom groups are created by the lexicalization of the “prominent part of the script”, i.e. due to the possibility of separating the so-called crystallization nucleus. In this paper, we have dealt with the mentioned type of paremis economization and we have tried to single out possible patterns of syntagmatization.

Key words: *paremiology, phraseology, paremies, idiom groups, language continuum, syntagmatization, conceptual metonymy, conceptual metaphor, conceptual blending, metaphonymy*